

ЖИВОТНО И НЕЖИВОТНО У ПЛАТОНОВУ МИСЛИЛАШТВУ

I

Као Вилѐм Хумболт што је рекао да су Хелени „за нас оно што су за њих били њихови богови“, тако се и за Платона може рећи да је као класичар мишљења за духовну историју Европе био оно што су за њега биле његове идеје. Својом универсалношћу и својом непролазном свежином „philosophus summus“ (Scotus Erigena) био је за њу свагда подстицајна снага, и Хајнрих фон Штајн показао је да је тај философ за Философију био оно што је младост за живот¹⁾.

Све покласичке епохе, Хеленизам и Романизам, Патристика и Схоластика, Ренесанс и Реформација, Просвећеност и Класицизам, нису биле друго него гране и цвасти на снажном и сочном стаблу хеленског духа. Цела новија философија од својих почетака па све до философских замаха у непосредној садашњости била је под веома јаким утицајем хеленског мислилаштва, и ово је уопште увек било најбоља школа за културу мишљења, за културу сазнавања света и облагорођивање живота.

То нарочито важи за Платона, који је, поред Аристотела, највећи представник тога мислилаштва. Веома многи и највећи европски мислиоци, песници, ликовни уметници, музичари, морални и социјални реформатори, имали су свој платонски доживљај, и у њиховим делима види се изразита или се наслућује напола скривена веза с концима Платонове философије. Емерсон је отишао тако далеко да је само Платону одао похвалу какву је Омар дао *Корану*: „Спалите све књиге, јер је сва њихова вредност садржана у тој књизи“. Да Платон и данас утиче на развитак философијског стваралаштва, то својим мислилашвом доказује, на пример, А. Н. Вајтхед (Alfred North Whitehead, 1861—1947) један од оснивача модерне математичке логике и један од најистакнутијих англосаксонских модерних философа.

Међутим, као ни минулим нараштајима, тако ни данашњима Платон не може бити норма, јер се живот непрестано развија, превазилази, обнавља, па се намећу нови задаци у новим правцима,

¹⁾ Н. v. Stein *Sieben Bücher zur Geschichte des Platonismus*, 3 Teile, Göttingen 1862—1875.

него само узор и пример, полуга и ослонац, доживљај и подстицај, припрема и задахнуће. Јер, где год је он то био, ту се догодио и нов ренесанс философијског мишљења и отварали нови путеви твораштва, па зато он и за југословенског човека може да буде семе и квасац не само за препорођај философијске мисли него и за уздигнуће целокупног идеолошког надграђа.

II

Да је Платон и у нас био познат и читан, и то већ у XIII-ом и XIV-ом веку, дакле пре фирентинске платоновске академије, основане 1440-е год., за то сведочи у храму Богородице Левишке у Призрену фреска из 1307-е год. која приказује Платонов лик. Фотографију те фреске донео је писац ових редова у свом преводу Платонова *Ијона*, *Гозбе* и *Фегра*, у издању Културе 1955-е год.

После тога трагови философијском платонизму налазе се у списима далматинских и дубровачких мислилаца. У колу ренесансних обнављача Платонове философије находи се и Далматинац Фрања Петрић (Patrizio, 1529—1597), који је по једним изворима рођен на острву Цресу, по другима на острву Осору, а по трећима у граду Клису. Прославио се као свестрано образован, оригиналан и плодан философ и писац. У свом делу *Nova de universis philosophia* он доказује да се Платоново учење сасвим подудара са хришћанским, али Платонову апстракцију идеје добра и божанско ничим неодређиво надбиће и свебиће замењује својим оригиналним начелом: непосредношћу чисте светлости (*omnia esse in lumine*).

Неговање Платонове философије у XV-ом и XVI-ом веку, нарочито у фирентинској платоновској академији, која је на неки начин намеравала да обнови школу коју је девет стотина година пре ње у Атини уништио цар Јустинијан, одјекнуло је и у Дубровнику, где су се као писци платонских дијалога нарочито истакла два мислиоца. Први је Михајло Моналдовић (рођен у првој половини XVI-ог века, умро 1592-е год.), који је писао не само песме, посвећене Цвијети Зузорићевој, дубровачкој Аспасији, него и философске дијалоге о лепоти, имању и метафизици. У његову дијалогу *Irene, ovvero della bellezza*, један од пишчевих пријатеља, који се у дијалогу зове Панфило, и једна одлична госпођа, Ирена, расправљају о лепоти. Тај дијалог и дијалоге *Dell' avere* и *Compendio breve della metafisica* издао је, после пишчеве смрти, његов нећак Марино Багиторе у Млечима год. 1599-е и поново 1604-е²⁾. Други мислилац је Никола Вид Гучетић (1549—1600) са дијалозима *Dialogo d'amore detto Antos, secondo la mente di Platone, etc.*, In Venezia 1581, и *Dialogo della bellezza detto Antos, secondo la mente di Platone, etc.*, In Venezia 1581, у којима разговор воде Мара

²⁾ Вид. Ф. Јелашић *Miho Monaldi Irena iliti O ljepoti*, rasprava odobrena od povjereništva strogih ispita mudroslovnog fakulteta, Zagreb 1909.

Гундулићева, пишчева жена, и Цвијета Зузорићева, затим *Discorsi... sopra le Meteore d'Aristotele*, etc., In Venezia 1584, где разговор воде сам писац и Михајло Моналдовић, затим *Governo della famiglia*, etc., In Venezia 1589, где се разговарају сам писац и Стеван Никола Бунић, и, напоследку, са главним философско-политичким делом у облику дијалога *Dello stato delle repubbliche*, etc., In Venezia 1591. Док се у претпоследњем дијалогу, први пут у нашој науци, расправља о васпитању човека од детињства до духовне зрелости и о управи породице, у другом сам писац и песник Динко Рађина расправљају о устроју републике, о савршеној држави (*perfetta città*), која се оснива на честито васпитаним грађанима (*perfetta vita del cittadino*)³⁾. И Моналдовић и Гучетић били су чланови дубровачког друштва *Academia dei concordi*, којем је задатак био проучавање књижевности, а нарочито Платонове философије.

Ову дубровачку традицију продужио је Иван Ђаја у свом дијалошком спису *Низ бogy*, Београд 1938. Трагова философског платонизма има и у Његошевој *Лучи микрокозма* (I 31—36, 55—60) и у лирици Лазе Костића, у његовим песмама *Међу збездгама*, *До њојаса* и *Santa Maria della Salute*, Али су све то само мрвице с раскошне Платонове софре.

Платонско мислилаштво у другим својим видовима још у нас није било задахнуће и творачко расположење, да племенитијим калемима оплемењује пуне изданке нашег самовољног индивидуализма или да развија пластику морално-друштвеног интегритета и целинског облика. Јер, Платон је више и боље хеленско постојање не само мислио него и творио. Он није био усамљен занатлија појмова, који се троши у више или мање умној саможивости, него неустрашив мислилац, који је не само мислио високу мисао о јаком морално-политичком поретку и бољем соју државника него се и борио како за дубље разумевање тако и за остваривање друштвене правде у државној целини. Ако и није нашао начин за пуно остваривање друштвене правде, ипак је писац *Гортије*, *Државе*, *Државника* и *Закона* истакао смисао за њу, у супротности према субјективистичким и скептичким мислиоцима, објавио објективну моћ општег и открио Философију као политичку моћ и орган за налажење истине и творење правде. Он је државу изградио као концентрацију целокупног живота у таквој социјалној повезаности да се све оно што је лично и сопствено везује с оним што је јавно и опште.

III

Права философија нипошто није само теоријско посматрање ствари и предмета него и дубље улажење у дијалектичке поретке бића и живота у којима појединац и народ постоје и живе. Кад они те поретке усвајају и према њима подешавају свој живот, тј. кад

³⁾ Вид. Д-р М. Вујић *Економно-политички погледи Дубровчанина Николе Вуга Гучетића*, Ср. Карловци 1900.

њихову истину испуњују као садржај и облик свога постојања, тада се појединац и целина одржавају, развијају и унапређују и својим животом испуњују свој егзистенцијални смисао, а кад се о њих огрешују, судбинском нужношћу руше се у хаос и доживљују катастрофу и пад. Тежња за усклађивањем односа између појединца и целине као и тежња за усклађивањем њихових односа са дијалектичким порецима бића и живота представља се као тежња за остваривањем правде.

Социјална стања већ су и пре Платона била предмет размишљања. У хаотичним временима већ су стари песници стварали идеалне слике еуномије (=законитости). У најзахуктанијем часу хеленске историје тежњу за правичним друштвеним поретком изражава већ Хесиод, који с правом страшћу црта контрасне слике правична и неправична друштвеног поретка, еудикије и дисдикије (*Послови и гани*, 225—247). Аристотел и Страбон наводе једну Тиртејеву политичку песму под именом *Еуномија*, а Суда под именом *Усџаб за Лакедемоњане*. Хесиодов појам правде усаваја Солон, али му он својим реформаторским заносом и својом рационалном политичко-социјалном етиологијом даје ново објашњење ослобођавајући га од његових теолошких супернатуралистичких елемената и антропоморфистичких обележја⁴). Тежњу за правичним поретком изражава и Пиндарова хорска лирика, доплатонска философија, а као златан конач провлачи се и кроз атичку трагедију.

У првом стасимону своје *Антијоне*, где се, као бисерова зрна у ђердану, нижу све победе човечанства да се као прекинуте зауставе пред непрекорачивом границом смрти, Софокле исказује мисао да човек само онда унапређује своју отаџбину кад законе своје земље усклађује са „божјом правдом“ (ст. 369) и с „неписаним законима“, а за ово каже:

Од данас нису они, ни од јуче — не,
но вечно важе, нико не зна откад су
(456—457).

Ти закони су основа свих идеалних и материјалних вредности. Такву правду и њена веома сложена срачунавања и уравнотежавања Софокле је високо издигао изнад људских примитивних наплаћивања и освећивања, и у поменутој трагедији он драмским развојем слави победу дугорочних неписаних закона над произвољним и краткорочним поступцима људске правде⁵).

У моралном закону писац *Државе* видео је основни закон васељене. Продирући у суштину ствари и хотећи да држави обез-

⁴) Вид. Милош Н. Ђурић *Историја хеленске књижевности у времену полијичке самосталности*, Београд 1951, стр. 134—136, 159, 165—166.

⁵) Вид. Милош Н. Ђурић *Софоклов живот и појед на свей*, Гласник Југосл. проф. друштва XVI (1936), 612—613, и од истог *Владарска наредба и неписани закон у Софокловој Антијони*, Глас Срп. Краљ. акад. (1936), 121—157, или зборник *Софоклове тебанске трагедије*, Цетиње 1955, 45—80, као и његов превод Софоклове *Антијоне*, Београд 1956, изд. Дечје књиге (=Мала библиотека 50).

беди поредак и постојанство какви се налазе у васељени, он тежи да државно уређење подеси према дугорочним или постојаним неписаним законима васељене. Усклађивање државног уређења с неписаним законима има непролазан значај.

IV

У проблематику усклађивања људске правде с неписаним и непролазним законима Платон је улазио с најразличнијих страна и с највећом енергијом свога философирања, и његово теоријско-политичко мислилаштво представља најовејанију дестилацију хеленског историјско-политичког постојања. Отуда у његову философирању има нечега што ће увек бити савремено и актуално⁶⁾. Јер, неписани закон, који је Антигона послушала и за њега погинула, и за који је Платон везивао устав своје узорне државе, прелази све границе држава и цео људски род удружује у једну заједницу.

Ако је писац *Државе*, као што и сам каже у *Пејом йисму*, „сувише касно рођен за своју отаџбину“ (322 А), он није касно рођен за потоње векове. Јер истина коју је он донео у свет јесте: задатак државе је остваривање друштвене правде. Док се данас као задатак државе углавном схвата војно-привредна организација, задатак је државе, по Платону, моралан, и одржавање државе не састоји се у доношењу устава и закона него у изграђивању људи који дух устава и закона самостално у себи носе. С тиме се слаже и политичко искуство нашега народа, који каже да правда држи земљу и градове.

То је осећао и већ споменути умни Дубровчанин Никола Вид Гучетић, који се као економско-политички теоретичар угледао не само на Аристотела него и на Платона. Зато он заштићеном правдом и објашњава трајност најбоље уређених држава у старој и новој историји и два основна услова државног постојања: љубав према отаџбини и ауторитет државне власти⁷⁾.

Значај Платона као мислиоца за данашњег човека неће бити у томе ако га буде посматрао само као хладна теоретичара и систематичара сазнања, као што су тако чинила ранија времена, него као вођа и пророка узорне државе, као саветника у изграђивању и уобличавању своје стварности, у којој начела социјално-политичког поретка треба да буду истина, правда и склад.

V

Своје учење о држави Платон заснива на својој етици која није толико индивидуална колико социјална. Није реч о срећи човека појединца, него о срећи свију, а то се може постићи само у

⁶⁾ Вид. L. Brunschvicq *L'actualité des problèmes platoniciens*, Paris 1937 (Actualités scient. et industr. 575); R. H. S. Crossman *Plato To-day*, London 1937.

⁷⁾ Nicolo Vito di Gozze *Dello Stato delle Repubbliche, secondo la mente di Aristotele, con esempi moderni*. In Venetia 1591, (Presso Aldo), pg. 65, 277—278.

примерном државном поретку какав Платон приказује у својој *Држави*.

Састав државе као сложене целине одређује подела рада: као што се душа човека појединца састоји из трију функција, тако се и права држава састоји из трију основних skupина, сталежа, од којих сваки има своје нарочите дужности и послове. Први сталеж чине земљорадници, занатлије, трговци, који одговарају појудном делу душе и старају се за материјалну подлогу друштвеног живота; други чине војници и чиновници, који одговарају вољном делу душе и оружаном руком штите државу од спољашњих напада и пазе на извршивање закона; трећи чине философски образовани архонти или државни руководиоци, који одговарају умном делу душе, управљају државом и старају се за добре нарави грађана. Држава постаје савршена кад сваки од поменутих сталежа врши свој задатак и тиме остварује идеју правде, која представља основну нормативну идеју сваке праве државе. Држава је, по Платону, човек у великом, а човек држава у малом: као што у људској души различне њене функције, као зглашене жице, треба да чине хармонично јединство, јер се њиме одржава и развија живот човека појединца, тако и у држави сви сталежи и сви њихови припадници треба да служе одржању и напретку државне целине.

Према томе, Платон сталеже не разврстава према породичном наслеђу ни по имовини, него по личним способностима. Ако државни васпитачи у привредничке деце запазе философске или војничке особине, они ће тој деци дати философско или војничко васпитање; ако ли у философске или војничке деце нађу привредничке способности, они ће ту децу упутити на привредне послове. Из тога се види да Платонова држава није уређена кастински, као што се то обично мисли, јер се касте, на пример у Индији: брамани, тј. свештеници, кшатрије, тј. војници, вајшије, тј. занатници, земљорадници, трговци, и судре, тј. слуге, одвајају једне од других наслеђеним разликама, те је прелазак из једне касте у другу строго забрањен, а Платонов сталежи разликују се један од другог само степеном своје духовне просвећености и моралне пречишћености.

У духовном просвећивању и моралном пречишћавању архонти су отишли најдаље, јер су се ослободили свих себичних прохтева и страсти. Овим страстима живе и војници и привредници; ипак војници стоје изнад привредника, јер су свој егоизам облагородили, нематеријалном амбицијом, а привредници жуде за богатством. Са сваким нараштајем врши се поново сталешко разврставање, и између Платонових сталежа нема препона што их појединац не би могао отклонити својом личном вредношћу, и развијањем и усавршавањем својих способности. Платонов сталежи нису, дакле, исто што и старе касте, али они исто тако нису ни савремене класе, јер се не оснивају, као ове, на заједници економских интереса, него на заједници моралних добара.

Своју узорну државу Платон је изграђивао према обрасцу спартанских аристократско-комунистичких установа, јер су се оне

показале издржљивије и трајније него демократске установе у Атини. Платон је више марио спартанску аристократију с њеним строгим васпитним системом него атинску демократију с њеним разобрученим индивидуализмом и с њеном распасаном слободом, али угледајући се на спартанске установе, он их је задахнуо и оплеменио толиком тежњом за духовним просвећивањем и моралним прецишћавањем да су оне престале да буду спартанске.

VI

Поред свих својих обновних тежња Платон је својој узорној држави ипак дао нешто аристократско: сталеж који управља државом није, додуше, аристократија по крви, него аристократија личне врсноће и способности, племство највише моралне прецишћености и усавршености, и у тај сталеж може без обзира на своје порекло dospети сваки грађанин који је изучио како се узорна држава одржава, развија и унапређује. Поред све могућности преласка из сталежа у сталеж, ипак је сва Платонова држава задахнута идејом људске неједнакости, и то је у њој аристократско, и за то конзервативно и ненапредно, јер шта вреди што ће њоме управљати најблагородније философске природе ако широки народни слојеви остану необлагорођени.

То је једно, а друго: Платонова држава лебди изван историјског процеса, она се налази у стању трајне друштвене уравниожености, јер је њену неимару идеја историјског развика и економског динамизма остала туђа, и у променама и револуцијама он није назирао неодољиви закон друштвеног развика и напретка. Док данашњи човек схвата живот као непрекидан историјски процес, као непрестано кретање напред и периодично мењање, које прекида друштвени застој и изазива живљи ток друштвене енергије, Платон зебе од развика и револуције као социјалне и политичке обнове, јер је омађијан идејом равнотеже и трајања и схватањем живота као непроменљивог правила.

Према различним изјавама самог Платона у *Држави* треба сматрати да он своју примерну државу није основао као утопију, као утвару, као државу сневаницу и жуђеницу, него као идеал који не само што треба него се и може остварити. Али постепено он је сам увидео немогућност остварења свог државног идеала, те је написао *Законе* у којима своја комунистичка схватања мири с историјским околностима. У њима он каже ово:

„Прва по вредности држава и државно уређење и најбољи закони находе се онде где се у области целе државе у што већој мери остварује она стара изрека о томе да је међу пријатељима све заједничко. Било, дакле, да је већ сада негде или ће тек у будућности бити остварено то да заједничке буду жене, заједничка деца и заједничка сва имовина, те ако је такозвана приватна својина свим могућим средствима уклоњена из живота и ако су предузете мере да и оно што је по природи својина појединца постане, колико год је могућно, некако заједничко, на пример да се чини да очи заједнички гледају,

уши чују и руке врше послове, па да сви, колико је могућно више, хвале и куде једно исто и да имају исте радости и болове и, напослетку, ако закони у највећој мери могућности стварају потпуно јединство у држави, њихова је надмоћност у врсноћи толика да нико никада неће издати законе који би били тачнији и бољи. У таквој држави, дакле, становали у њој богови или синови богова, и то више од једнога, уз тај начин живота проводе становници свој век у трајној срећи. Зато не треба на другом месту тражити узор државном уређењу, него, држећи се те државе, тражити онаку која ће јој, што је могућно више, бити слична“ (V гл. 10).

Може се рећи: док је *Држава* револуционарна, *Закони* су реформистички. И у *Законима* се у извесној мери испољавају Платонове социјалистичке тежње: оне се огледају у томе што је земља подељена на једнака и неотуђива окућња: грађани су, дакле, изједначени у погледу непокретне својине, а разликују се само у погледу покретне. Из *Закона* актуално је оно што Платон каже о социјалним дужностима земљорадника: „Нека деле земљу некако с уверењем да онај који коцком добије део земљишта мора сматрати да тај део припада заједничкој целини државе, а како је та земља део његове отаџбине, да је мора поштовати више него деца мајку: та земља је као божанство господарица смртних људи“ (740 А). Противнике рата с његовим кобним и опасним последицама и борце за мир охрабриће ова мисао, исказана одмах у I-ој књизи *Закона*: „Исто тако, кад би ко онде где је реч о срећи државе и појединца узимао у обзир само и на првом месту спољашње ратове, тај никад не би постао ваљан државник ни способан законодавац: осим ако би давао законе за рат ради мира више него законе за мир ради рата“.

Закони се не одликују гипкошћу стила, смелошћу нацрта и свежином приказивања као *Држава*, али је надмашају животном мудрошћу и бољим познавањем људске природе, изобиљем искуства, зрелошћу суда и резултатима најфинијег и најбрижљивијег појединачног опажања из свих области људског живота, и у томе погледу они стоје према њој као други део Гетеова *Фауста* према првом делу.

Државно уређење како је Платон насликао у *Држави* нити је постојало нити постоји, али ће увек постојати, и то не као требник за политику, него као подстицај за етичко-политичко уздицање, као што и сам Платон примећује: „Бар на земљи она се не налази нигде. Али у небу можда постоји као узор за онога који хоће да је гледа и да према оном што је сагледао уобличије свој властити живот“ (592 В). Она је доиста и била и почетак и норма, образац и порекло свих доцнијих утопија⁸⁾.

Као теоријско-политички мислилац Платон је интересантан и за модерна човека, највише по томе што је он поставио питање односа између државе и појединца, између политике и морала,

⁸⁾ Вид. Милош Н. Ђурић *Политичка или социјална етика Платонова*, Жива антика, год. VI, св. 2 (1956), стр. 234.

а то питање актуално је и данас, у доба поремећене моралне равнотеже, кад се узима да тип морална државника, који је раније служио као парадигма, није више савремен.

VII

После изнесених општих напомена о потстицајној снази Платонова мислилаштва, покушајмо да конкретније изнесемо оно што је у њему непролазно.

Философијска супстанција хеленског народа, највећег класичара мишљења који је икад живео између неба и земље, нашла је у Платонову делу свој највиши израз. Зато је Платонова философија парадигма, тј. празор, сваке философије и науке. Платон полази од питања у чему се састоји суштина и вредност човечјег, *геср.* хеленског, постојања? То питање поникло је из унутрашње логике и динамике његова времена, из историјски тешког положаја целокупног хеленског народа.

На основу најдубљих искустава и судбина хеленског историјског постојања, атински мислилац на горње питање одговара да се суштина и вредност људског постојања не састоји у појединачном бићу, у индивидуалној издвојености, у служењу индивидуалистичким сврхама, него у антејској везаности за прави поредак бића и живота, тј. за друштвену целину. То ужљебљивање свог појединачног бића у заједницу и целину јесте најдубљи и једини смисао његових идеја. Конкретан израз тога ужљебљивања јесте држава као остварење идеје реда, склада и мира. Тражећи и потврђујући праистину и праведности живота, Платон је за основну тему своје философије нужно узео друштвени поредак у држави. На такву поступку заснива се стваралачко јединство Философије и Политике, јер и једна и друга полазе од идеје целине.

Тиме што се идеја целине намеће као основна идеја и пресудан задатак и југословенској животној стварности, Платонова философија и нашим народима може да послужи као учитељица у изграђивању јединства друштвено-привредног склопа и општег идеолошког надграђа. Јер, историјска нужност и југословенском философирању намеће задатак да премошћује јаз између духа и живота, између идеје и политичког постојања, па да постане израз и начело правог уобличавања живота. Другим речима: ако треба очекивати препорођај у свима областима југословенског живота, онда се идеје, вредности и начела духа не смеју замишљати као апстрактне, из тока живота издвојене, „теоријске“ творевине, него их у коренитој револуцији свести треба доживљавати као обликовање и ликотворне принципе југословенског социјалистичког постојања, у којем све треба да се подешава према потребама целине ради законитости, реда и складног развитка. Највећу подстицајну снагу Платонова размишљања о узорној држави чини то што он као политички философ одбацује политику као слепу игру несбезданих политичких амбиција и апетита и хоће државу у

којој врховну вредност не представљају имућност, част и власт, него врлина, способност и заслуга.

Оно што у тој држави има трајан значај и што се представља као најдрагоценије завештање што га је Платон оставио јесте идеја Доброга, којој као једном од најосновнијих васељенских начела треба да се саображава државно уређење. На крају VI-е књиге Платон идеју Доброга пореди са сунцем, и то поређење чини његово схватање разумљивијим: „Што је сама доброта у мисаоном свету за ум и за предмете мишљења, то је сунце у видљивом свету за вид и за видљиве предмете“ (*Држава*, 508 С). „Сунце видљивим предметима даје не само својство да се виде него им даје и постање, растење и храну, а да само није постање. Исто тако предмети сазнања добивају од доброте не само својство да се могу сазнати него да им од ње долази још и опстанак и биће, а да доброта ипак није биће, него да је даље од бића, те по узвишености и по унутрашњој снази још и виша“ (509 В).

Данас, после последњег светског рата у којем су свирепо насиље и крвава мржња били готово једини одреднички чиниоци, тешко је веровати у идеју Доброга, али се не сме заборавити да је она и у томе тешком времену спољашњег и унутрашњег разарања остала жива. Створене су и стварају се организације које су прожете платонском вером у идеју Доброга и које у тој вери налазе снагу, наду и утеху.

VIII

Основа за одомаћивање Платонових политичких мудрости у нас, нарочито онога што је у њима непролазно, налази се у томе што већ и наша усмена књижевност изражава мржњу на неправду и јаку жудњу за остваривањем социјалне правде. У неким песмама тежња за праведношћу истиче се као један од најважнијих елемената моралног осећања, а правда се уздиже као највиши идеал. Народна песма *Урош и Мрњавчевићи* исткана је и позлаћена светињом правде, и оно што у њој блиста непролазношћу јесте смисао за одбрану и заштиту праведна суда. Као да је творац те Песме још нејак седео уз колена Платону, и с његовом мудрошћу из *Огбране Сократихове*, *Кријона* и *Горије* дошао преко Свете Горе на Косово Поље белој цркви Самодрежи, где се ножу побеснелог Вукашина изложио и сам божи анђео, тј. сама правда, да заштити онога који је, волећи и да изгуби главу него да огреши своју душу, неустрашиво судио

ни по бабу ни по стричевима,
већ по правди бога истинога.

За правду Марко Краљевић дели мегдане са свима силницима и силецијама, заштићује потиштене и помаже сиротињу, и за њега је везан култ правде, човештва, поштења и честитости. Животу су стожерни задатак и сврха морално херојски: вршење дужности,

пожртвованост, извршивање правде. Јер, пред богом су сви једнаки и, кад осване дан суђења, он гледа само „беле руке“ и „праведна дела“ човекова. Осећање правде и дубока тежња за њом изражени су и у народним приповеткама, као што су *Правда и кривда* (Вук *Прип.* 16), *Како је несћало љрабде на земљи* (Бос. Вила 1887, 76 ид.), *Не узјамљуј зла, јер ће ти се враћити* (Бос. Вила, 1887, 106 ид.), *Свети Сава разлучује љрабду* (Бос. Вила 1898, 139). У тој народној тежњи за правдом видео је Јован Цвијић једну од основа за стварање једне праве цивилизације као новог типа⁹⁾.

Дубоку философијску бразду за Платоново семе у нас заорао је и Божидар Кнежевић, који у својим *Принципима историје* с једне више наднесености и у видовиту задахнућу Философију схвата као највишу историју, а ову као религију правде и њене етичке намене. Процес историје своди се на доношење и утврђивање правде у односе људи, ствари и времена, на одавање правде људима, стварима и временима. Као што је правда резултат пропорције, тако је и неправда резултат диспропорције ствари.

„Пошто до данас ни новац ни хлеб, ни власт ни имање, ни образованост ни слобода, ни права ни дужности нису бивали пропорционално распоређивани у људским друштвима, то није било ни правде; увек су до данас на појединим местима, у појединим временима, код појединих народа и класа гомилани, с једне стране, и власт и имање и слобода и образованост и права, с друге стране дужности и сиротиња, ропство и незнање. Тежња правди у друштву јесте тежња што тачнијој пропорцији тих добара људских; све тачнија пропорционизација ствари води све вишој правди“¹⁰⁾.

Прогрес ума и цивилизације није друго него глорификација рада и правде:

„Резултат сваког прогреса и сваке борбе треба да буде правда; правда је крајњи смер света племенитог људског напрезања, рада, борбе, тежње, мишљења“¹¹⁾.

У Кнежевићеву умовању као да се чује не само глас неустрашиве пресуде код Самодрже него, као и у спису Николе Вида Гучетића¹²⁾, леп одјек Платонове теорије о владавини најбољих и најплеменитијих:

„Оно што се родило мрачно и ниско да остане у мраку живота, оно што се родило светло и племенито да буде горе на врховима друштва, да оно одређује, управља и влада“¹³⁾.

⁹⁾ Јован Цвијић *Основе југословенске цивилизације*, Срп. књиж. гласник, Н. С. VII (1922), 353.

¹⁰⁾ Б. Кнежевић *Принципи историје*, књига прва, Београд 1898, стр. 213.

¹¹⁾ Б. Кнежевић *Мисли*, издање СКЗ, Београд 1931, стр. 105.

¹²⁾ У навед. делу, стр. 57, 95, 177—178, 180, 271—274, 327, 341, 362—363, 375, 394.

¹³⁾ Б. Кнежевић, *Мисли*, стр. 103.

IX

Непролазна је и Платонова мисао о удруживању философијске образованости и политичке моћи, и у томе је писац *Државе* и *Закона* гледао главни догађај за препорођај хеленског државног живота. У *Седмом писму* он каже:

„Међутим, после краткога времена паде влада Тридесеторице и цео тадашњи устав. И опет, иако слабије, гонила ме жудња да се посветим политичкој делатности. Додуше, и у оном растројеном прелазном времену догодиле су се многе ствари које су могле некога огорчити, и није било за чуђење што су се некоји користили револуцијом да се жестоко освете својим личним непријатељима, али су демократи који се тада враћаху из прогнанства били веома умерени.

Али несрећан случај опет је хтео да су некоји од властодржаца мога присног пријатеља Сократа позвали на суд на основу веома злочиначке оптужбе, која би се могла односити на све друге пре него ли на Сократа. Као богохулника оптужили су га једни, а други осудили и убили човека који је у време док су још сами живели у беди изгнанства није хтео да учествује у злочиначком затварању једнога од њихових прогнаних пријатеља.

Док сам посматрао те догађаје и људе који су тада управљали политичким животом, и законе, и морално стање, чинило ми се, уколико сам ствари дубље гледао и бивао старији, да је за ме све теже бавити се државним пословима с успехом; јер без пријатеља и поузданих истомишљеника то не би било могућно, а такви се нису могли лако наћи међу онима који су већ дотад били у политичком животу, јер ход политике није више био у сагласности с начелима наших отаца, а немогућно је било да тек задобијамо нове пријатеље без сувише великих тешкоћа; осим тога, писано право и морал погоршали су се у невероватној мери. Ако сам, дакле, испрва горео жудњом да уђем у политички живот, мене је, кад сам осмотрио те прилике и видео да се све ковитла, ухватила на крају вртоглавица.

Нисам, истина, престао размишљати како би се те прилике могле поправити и цело државно уређење, али за свој сопствени рад чекао сам подесан час. Напослетку сам се уверио да све садашње државе имају лоше уставе, јер су њихови закони били готово у непоправљиву стању, тако да се поправка могла очекивати од неког сасвим необичног срећног случаја. И тако сам био приморан да све своје надање ставим у праву философију и да изјављујем да се помоћу ње може сазнати све што је праведно у животу државе и човека појединца, и да се зато људски род неће ослободити невоља пре него или прави и ваљани представници философије дођу до власти у држави или се државни руководиоци неким божјим удесом озбиљно лате праве философије“ (325 А-326В).

Ту основну мисао свог учења о држави Платон је опширно разрадио у *Држави*, где каже: „Ако ли философи не постану краљеви у државама или се садашњи краљеви и господари не стану бавити философијом право и довољно, и то двоје не падну у једно, политичка моћ и философија... неће престати... невоље у државама, а чини ми се ни

у људском роду“ (473 D.). Тај захтев спајања државне власти и философске увиђавности налази се у средини *Државе*. Проблем уклањања социјалних недаћа и невоља у тадашњој држави и трагичка затегнутост између државе и философијске образованости, коју је Платон истицао у својим мањим списима, налазе у поменутом спајању своје конструктивно решење.

Платонов појам философске образованости нема никаква посла са доконим испредањима система ни са безвредносним индустријализмом појмова у оних које Сенека зове катаргарски философи (*Dial.* X 10, 1). Кад говори о своме „философу“, Платон мисли баш на оно што је супротно сумњивим и бескорисним јакачима принципа, који су већ у његово доба, сваки са својим нарочитим системићем, пењали се на катедру и очаравали слушаоце, или ревносно путовали по свима земљама и своју веома важну мудрост саопштавали свему народу. Платонов појам философа обухвата сазнање правих норми живота, право знање, истинску врлину и правилно делање. Философ није личност која се предаје мноштву утисака својих чула те своје узоре налази у свакојаким савременим уставима и законима, који су само подражавање истине (*Државник* 300 C), ни професор философије, ни „оригиналан мислилац“, него дух окренут јединству бића и живота, све посматра са гледишта целине, те иза разноликости појава налази трајни, општи основни лик ствари и у самом себи носи јасну парадигму као највишу нормодавну инстанцију и обновну државотворну снагу.

Већ у *Горгији*, где се одбацују себичност и својински апетити као главне сметње за разумевање и осећање државне целине и појам државе моћи подвргава радикалном дијалектичком чишћењу, разговетно избија право философске образованости на власт и праву моћ. То право, по Платону, израста из свести да у новој држави, која треба да се изгради, неимарску снагу представљају философска образованост и увиђавност, тј. баш она снага која послове државне заједнице води с обзиром на материјалну безбедност грађана, као и на њихово морално усавршавање и њихово морално добро, а коју су бесавесни агитатори, политички насилници, пустошители и разни демагошки аутократи у Сократовој личности хтели да униште. Таквој снази Платон даје ново осветљење, и за данашњег посматрача нема ништа занимљивије него видети како он, у својој тврдој вери у философску образованост, ову везује за решавање најкрупнијих практичних задатака. Подесна да олакша разумевање и савремених политичких проблема и прочисти и продуби схватање суштине и задатака и данашњег друштвеног живота, Платонова теорија о философској образованости државног руководиоца има нарочиту актуалност¹⁴⁾.

¹⁴⁾ О удруживању државног руководилаштва и философске образованости вид. у мојој студији *Платонова Академија и њен ислићички рад*, Посебна издања САН и у књ. СССРXXXIV, Београд 1960, стр. 7, 16—19, 21, 24, 43—47, 65, 122, 125, 177, 190.

X

Разлози за одомаћивање Платона у нашем народу утолико су јачи што се и он налази пред решавањем задатака какве је атински мислилац постављао своје народу. Понекад се чини да Платон из наднебеског света идеја, где је заслужио достојно боравиште после свог боравка на земљи, све борце културне и политичке, а нарочито ове последње, овако саветује: бићете ми веома захвални ако ма један час проведете са мном, јер ћете у мојим списима наћи ствари које цветају постојаном мудрошћу и миришу сваковременом актуалношћу.

Београд.

M. H. Бурић.

ZUSAMMENFASSUNG

M. N. Đurić: LEBENDIGES UND TOTES IN PLATONS PHILOSOPHIE

In seinem wissenschaftlichen Essay stellt der Verfasser den Platonismus bei den Serben dar und bespricht Platons bedeutungsvolle Gedanken, welche der gegenwärtige Mensch von ihm als praktische Anregungen und Richtlinien für seine Stellungnahme zu den sittlichen sozialen und politischen Aufgaben erhält. Gerade heute kann er beim hellenischen Denker und Gründer die Belehrung finden, die ihm not tut, denn nicht das Wohl und die Glückseligkeit der einzelnen Klassen, sondern der Wohlstand des Ganzen soll auch für den gegenwärtigen Menschen bestimmend sein. Das Unvergängliche des Platonischen Wesens hat sich nicht in zeit- und raumloser Theorie, sondern im Willen zur Gestaltung des menschlichen Zusammenlebens ausgedrückt. Mit besonderem Interesse liest man Platons Forderung, daß der Staat nicht auf den Krieg, sondern auf den Frieden eingestellt sein muß.

Gerechtigkeit für Platon ist nicht die individuelle Ehrlichkeit der Geldleute, sondern die Wurzel, aus welcher jedes Staatswesen, wenn es nicht von vornherein seine eigene Zerstörung begründen will, erwachsen muß. Schon dieser Grundgedanke, daß der ideale Staat eine Verkörperung der Gerechtigkeit sein müsse, ist für den sittlichen Wiederaufbau der moralisch zusammengebrochenen Menschheit von allergrößter Bedeutung. Diese Zerrütung ist eine der erschreckendsten Wirkungen des zweiten Weltkrieges, in dem nacktste Selbstsucht, rohe Gewalt und tierische Gier die einzigen wirkenden Kräfte zu sein schienen. Man darf nicht vergessen, daß es in dieser modernen Kulturwelt so wenig wahrhaft große Männer gibt, dagegen so viel großartige Verbrecher, welche jede geistige Führung verachten, die Gerechtigkeit verspotten und nur über das Aufhören des Krieges Reden halten zur Verhüllung anderer Absichten. Darum hat Platons Gedanke besondere Bedeutung, daß eine Besserung der sozialen Mißstände unmöglich erscheint, solange nicht politische Macht und philosophischer Geist in eins zusammenfallen. Die Erkenntnis der Idee des Guten als der höchsten Norm ist die wichtigste Aufgabe für jeden gegenwärtigen Staatsmann. Daß der Staat eine hohe ethische Aufgabe zu erfüllen hat, und der Mensch in der Gesellschaft und nur von der Gesellschaft zu leben vermag, und für diese wohlgeordnete Gesellschaft, deren Glied er selbst ist, auch zu leben verpflichtet ist, das ist das bedeutsamste Vermächtnis, das dem gegenwärtigen Menschen Platon hinterlassen hat.

Den in eine zweiflerische Stimmung und in eine leere Innerlichkeit verlorenen Menschen lehrt dieser große Erzieher und Sozialpolitiker einen neuen Weg zur Wiedergeburt der allgemeinen Werte des Lebens und dadurch zu den besseren Gestaltungen der Wirklichkeit zu finden.

Der Verfasser weist nur auf einige aktuelle Probleme hin, die in dem *Staate* und in den *Gesetzen* in bedeutungsvoller Weise erörtert werden, und die den politischen Reformdrang bei den Südslaven beflügeln können.